

Εισαγωγή

Ο ανά χείρας τόμος επιχειρεί να διηγηθεί μια σειρά από ιστορίες για την πληροφορία.

Την άνοιξη του 2013, όταν σχεδιάζαμε μαζί με την ερευνητική ομάδα 'Πληροφορία: Ιστορία, ρύθμιση, πολιτισμός' το διεπιστημονικό συνέδριο για την ιστορία της πληροφορίας, δεν είχαμε ακόμη μια ευκρινή ιδέα για το ποιες θα κατέληγαν να είναι οι θεματικές του ή τα θέματα που θα επέλεγαν οι ομιλητές να διαπραγματευτούν κάτω από τον τίτλο του.

Η ιδέα ήταν να μιλήσουμε για την πληροφορία και την ιστορία της, από κάθε δυνατή σκοπιά ει δυνατόν, καταρχήν ως μικρές διαφορετικές ιστορίες για την πληροφορία, που ξεκινούσαν και τελείωναν σε διάφορα σημεία του χρόνου (παράδειγμα: η ιστορία της θεματικής οργάνωσης της πληροφορίας, από την Καθηγήτρια Δάφνη Κυριάκη-Μάνεση). Κατά δεύτερον, μας ενδιέφεραν εισηγήσεις για την πληροφορία ως εντοπιζόμενα σημεία αναφοράς, σε κάποιο συγκεκριμένο χρόνο από τον πάπυρο μέχρι το ηλεκτρονικό έγγραφο (παράδειγμα: η έρευνα της πληροφορίας μέσα στο περιβάλλον της ανοικτής πρόσβασης, από τους βιβλιοθηκονόμους Μαρία Δουκατά και Δημήτρη Πολίτη, ως σύγχρονο σημείο αναφοράς, και η συμβολή των παπύρων στην οργάνωση και διαχείριση της πληροφορίας στη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία, από τη Λέκτορα Μυρτώ Μαλούτα, ως παλιότερο σημείο αναφοράς).

Για να δώσω, όμως, μια παρομοίωση από αυτό που θέλαμε να κάνουμε, ζητήσαμε από τους ομιλητές είτε μικρές 'ταινίες' για την πληροφορία, είτε 'φωτογραφίες' της, από μια μόνο εικόνα της, σε συγκεκριμένο χρόνο, του παρελθόντος ή του παρόντος.

Τα δύο 'είδη', ας πούμε, αυτά δεν είναι στεγανά. Δεν πιστεύω ότι μπορείς να μιλήσεις 'στατικά', 'κλειστά', μεμονωμένα, για ένα μόνο σημείο αναφοράς (μια 'φωτογραφία') για την ιστορία της πληροφορίας (π.χ. πάπυροι), οσοδήποτε σημαντικό, χωρίς να πρέπει να ξέρεις και έστω, να υπαινιχθείς, δεδομένα από τη δυναμική γενικότερη ιστορία της πληροφορίας (από ολόκληρη την 'ταινία' της 'βιογραφίας' της πληροφορίας). Δεν ξέρω εάν οι ομιλητές είχαν κατανοήσει από την αρχή αυτή τη διάσταση, καθώς ο καθένας ασφαλώς έπρεπε να εστιάσει στο θέμα της ειδικότητάς του (π.χ. η Επίκουρη Καθηγήτρια Σελήνη Ψωμά στην επιγραφική στον αρχαίο ελληνικό κόσμο). Πιστεύω όμως ότι μετά το συνέδριο και είτε απλά διαβάζοντας το πρόγραμμά του από την αρχή ως το τέλος, είτε πολύ περισσότερο, ελπίζω, μετά την ανάγνωση των πρακτικών, η διάσταση αυτή να έγινε περισσότερο κατανοητή.

Και πραγματικά, οι ομιλητές είτε 'κινηματογράφησαν' και μας προέβαλαν μικρές ιστορίες για την πληροφορία σε διάφορες μορφές της, είτε 'φωτογράφησαν' και ανέλυσαν μια εικόνα της σε συγκεκριμένο χρόνο. Πιθανώς μερικοί ομιλητές από συγκεκριμένες ειδικότητες να απόρρησαν, βλέποντας να μιλούν μετά από εκείνους

ομιλητές από εντελώς διαφορετικές ειδικότητες-τι σχέση μπορεί να έχει άραγε η παπυρολογία με τη νομική, την ψυχολογία, τη ζωγραφική; Οι ευρεσιτεχνίες ζωής με το περιοδικό του ελληνικού φιλολογικού συλλόγου Κωνσταντινουπόλεως; Το 'φεστιβάλ ταινιών και φωτογραφιών' της πληροφορίας που ήταν αυτό το συνέδριο σίγουρα προβληματίσε αρκετούς από τους ομιλητές και τους συμμετέχοντες.

Παρατηρώ σήμερα με διασκεδαστικό ενδιαφέρον ότι από τους 47 ομιλητές σε συνέδριο με τίτλο 'ιστορία της πληροφορίας', μόνο μια, η Δρ. Βιχελμίνα Ζάκου, είναι 'καθαροίαιμη' ιστορικός! (Ο Μαρίνος Βλέσσης και η Μαρίνα Μαλακού, είναι βέβαια ιστορικοί του χαρτιού, αλλά και αρχιτέκτονες). Παρόμοια διασκεδαστική διασπορά ειδικοτήτων είδαμε και στις ιδιότητες των συμμετεχόντων στο συνέδριο, όπως μας τις δήλωσαν στις εγγραφές μας-από εκπαιδευτικοί, πληροφορικοί, φιλόλογοι, νομικοί, κοινωνιολόγοι, ιατροί και πολλοί άλλοι. Αλλά όπως και η ίδια η Βιχελμίνα Ζάκου παρατηρεί στο άρθρο της ότι 'τα έγγραφα ενδιαφέρουν πολλούς ειδικούς: νομικούς, οικονομολόγους, γεωγράφους, ιστορικούς, παλαιογράφους, χρονολογιστές φιλολόγους...'

Η πληροφορία, επομένως, αποδεικνύεται ότι ενεργεί σαν κόλλα, σαν συνδετικός κρίκος στις διαφορετικές αναζητήσεις των ανθρώπων. Ή (μια πολύ πιο φιλόδοξη σκέψη) στην εποχή μας, έχουμε ίσως μια κρυφή ανάγκη, όσο αδύνατο κι εάν είναι, να επιστρέψουμε στη συνθετική ανάλυση των πραγμάτων κατά το μοντέλο ενός *homo universalis*-κάποιου που επιχειρεί να τα γνωρίζει όλα και να τα κοιτά με αποπλιστική άνεση από μακριά. Σε μια εποχή όπου συχνά οι καρδιοχειρουργοί π.χ. στις ΗΠΑ εκτελούν όλη τους τη ζωή μόνο ένα είδος εγχείρησης καρδιάς, ας πούμε μόνο επιδιορθώσεις βαλβίδων, γεγονός που εμπορικά ενισχύει τον επαγγελματισμό τους, η σκέψη ενός σύγχρονου Λεονάρντο ντα Βίντσι ως υπόδειγμα του πολίτη της Κοινωνίας της Πληροφορίας μπορεί να είναι απλά παράλογη. Επειδή κάθε κοινωνία, όμως, υπήρξε κοινωνία της πληροφορίας, εάν το εξετάσουμε ελάχιστα προσεκτικότερα, ίσως αντίστοιχα να πρέπει να ξανασκεφτούμε και το υπόδειγμα πολίτη που μας εκπροσωπεί.

1. Σημεία εκκίνησης της ανάλυσης για την πληροφορία

Ο σκοπός ήταν να τονιστούν μέσα από τις εισηγήσεις του συνεδρίου κυρίως:

- α. η διεπιστημονικότητα της διαπραγμάτευσης της 'πληροφορίας' και θεμάτων στενά συνδεδεμένων με αυτή, οι πολλές και διαφορετικές μορφές της και έννοιές της
- β. ο τρόπος με τον οποίο η πληροφορία εξελίχθηκε από νομικής, αλλά όχι μόνο, πλευράς μέσα στον χρόνο
- γ. το σοβαρό σφάλμα να βλέπει κανείς τα ζητήματα σχετικά με την πληροφορία αποκλειστικά μέσα από τα μάτια της σύγχρονης τεχνολογίας της πληροφορίας και μόνο σε σχέση με αυτήν

δ. η ανάγκη να συνδεθεί η ιστορία της σύγχρονης πληροφορίας με το απώτατο παρελθόν της, σύμφωνα με ένα αρχικά περιέργα αθέατο, αλλά, κατόπιν μελέτης, πασιφανές *déjà vu* και

ε. τα χιλιάδες, και περισσότερα, σημεία αναφοράς σε σχέση με την πληροφορία και την εξέλιξή της, από τον πάπυρο μέχρι σήμερα.

2. Αρχικές σκέψεις για τα σημεία εκκίνησης της ανάλυσης για την πληροφορία

Σε σχέση με τη διεπιστημονικότητα, κι επειδή ο Ομότιμος Καθηγητής και Αντεπιστέλλον Μέλος της Ακαδημίας Αθηνών Πάνος Λιγομενίδης είχε χαρίσει στο κοινό ήδη από το 2002 το μαγευτικό βιβλίο του 'Η φλούδα του βερίκοκου', όπου ανέλυε τη σημασία και το νόημα της πληροφορίας στη σύγχρονη φυσική και όχι μόνο, τον κάλεσα ηλεκτρονικά να προεδρεύσει σε μια συνεδρία του συνεδρίου. Είχα μάλιστα την ελπίδα ότι το συνέδριο θα μπορούσε να επωφεληθεί και από μια συνεδρία για την πληροφορία, όπως αυτή έχει εξελιχθεί σε σχέση με τη σύγχρονη φυσική και τα μαθηματικά. Ο έγκριτος ακαδημαϊκός δάσκαλος, τον οποίο είχαμε απολαύσει στην ομιλία του παλαιότερα στην Αναγνωστική Εταιρεία Κερκύρας, δεν μου απάντησε ποτέ και η ειδική συνεδρία που ονειρευόμουν δεν έγινε. Μένει, λοιπόν, στα σχεδιάσματα του μέλλοντος, ενός συνεδρίου για την Ιστορία της Πληροφορίας II, γιατί όχι; Η ιστορία της πληροφορίας δεν είναι κάτι που μπορεί, ασφαλώς, να τελειώσει.

Αυτό που θέλω εδώ να πω είναι ότι δεν είναι ίσως εύκολα κατανοητό γιατί η ιστορία της πληροφορίας πρέπει για τον μελετητή της να ερευνάζεται από την οπτική γωνία όσο το δυνατό περισσότερων επιστημών. Είναι όμως τόσο αναγκαίο, όσο και βασισμένο στην ορθή, συμπαγή, θεωρία που πρέπει να αναπτύξουμε για την πληροφορία. Ο Σαντοριναίος, για παράδειγμα, στο άρθρο του τονίζει ότι '...είναι σκόπιμο να μη σταθούμε στα εντυπωσιακά αποτελέσματα του τελευταίου σταδίου της ψηφιακής εποχής, αλλά να εξετάσουμε κάποιες λεπτομέρειες οι οποίες δεν έχουν τόσο μελετηθεί, ή για να είμαι ακριβής, δεν έχουν μελετηθεί μέσα από διεπιστημονικές ομάδες, οι οποίες θα μπορούσαν να διατυπώσουν συμπεράσματα με μεγαλύτερο εύρος σε πεδία ενδιαφέροντος, κάτι που είναι ιδιαίτερα χρήσιμο για έναν μηχανισμό που επηρεάζει την κοινωνία σε όλα τα επίπεδα...'. Αλλά και ο Καθηγητής του Πανεπιστημίου του Princeton, James Gleick, στο βιβλίο του 'The information-a history, a theory, a flood', εξετάζει το 2011 ανά κεφάλαιο την πληροφορία και την εξέλιξή της όχι απλά διαχρονικά, εκκινώντας από τα αφρικανικά τύμπανα που μιλούν (πρώτο κεφάλαιο) ως μια από τις παλιές, βέβαια, τεχνολογίες της πληροφορίας (σελ. 24), και φτάνοντας στο σήμερα (δέκατο πέμπτο κεφάλαιο), αλλά και εντελώς διεπιστημονικά, αφιερώνοντας κεφάλαιο για την πληροφορία στη φυσική (δέκατο τρίτο κεφάλαιο), στην πληροφορική (όγδοο κεφάλαιο), στη βιολογία (δέκατο κεφάλαιο) κ.λπ. Ο Gleick σημειώνει πως τώρα μπορούμε να δούμε ότι η πληροφορία είναι το θεμέλιο της λειτουργίας του κόσμου μας: το αίμα και το καύσιμο, η ζωτική αρχή...ακόμη και η βιολογία έχει γίνει μια επιστήμη της

πληροφορίας, ένα γνωστικό αντικείμενο από μηνύματα, εντολές και κώδικα (Πρόλογος, σελ. 18). Αλλά και η ίδια η Ιστορία, σημειώνει παρακάτω ο Gleick (σ. 24) δεν είναι παρά 'η εξέλιξη της πληροφορίας που συνειδητοποιεί τον εαυτό της'.

Με την έννοια αυτή, του Gleick, ίσως η Ιστορία να είναι η κορωνίδα των επιστημών της πληροφορίας και δίπλα σε αυτήν, η Παπυρολογία (βλ. άρθρο Μαλούτα), αλλά και η Νομισματική (βλ. άρθρο Αυγερινού) και η Διπλωματική, όμως μας την περιγράφει η ιστορικός Βιχελμίνα Ζάχου στο δικό της άρθρο. Περνώντας στη διοικητική επιστήμη, στο άρθρο του Μόνιμου Επίκουρου Καθηγητή Διονύση Μοσχόπουλου (ο οποίος δεν μίλησε στο συνέδριο, αλλά είχε την καλοσύνη να μας παραχωρήσει το άρθρο του για δημοσίευση) ο συγγραφέας παρατηρεί ότι '...η σύγχρονη διοικητική θεωρία έχει επικεντρώσει το ενδιαφέρον της στη διοικητική πληροφορία και την επεξεργασία της. Σύμφωνα με τον Cleveland, η διοίκηση είναι πληροφορία. Οι υπάλληλοί της είναι εργατές της πληροφορίας, οι πρώτες της ύλες είναι εισερχόμενες πληροφορίες, τα προϊόντα της είναι αυτές οι εισερχόμενες πληροφορίες που διαμορφώνονται σε πολιτικές...'. Πιο κάτω στον τόμο, ο Αλέξης Τάπης μιλώντας για τη δικαιική θεματοποίηση της πληροφορίας αναφέρεται στην υπέρβαση της αμιγώς εργαλειακής συλλήψεως του δικαίου κατά την εμπλοκή του με τον κόσμο της πληροφορίας και στην ανάδειξη της δυνατότητάς του να παραγάγει το ίδιο πληροφοριακό υλικό (δικαιική πληροφορία), ως αυτοαναφορικό, κοινωνικό σύστημα.

3. Πληροφορία και υπόστρωμα

'Σταδιακά, αφήνουμε πίσω την εποχή του χαρτιού σαν υπόστρωμα της μνήμης, καταγραφής της σκέψης και κοινωνικής σύμβασης (ταυτότητα, πλούτος, ιδιοκτησία) και βαδίζουμε προς ένα νέο υπόστρωμα, το ψηφιακό υπόστρωμα. Είναι μια αθόρυβη επανάσταση, της οποίας τα αποτελέσματα δεν φαίνονται καθαρά...' (Σαντορινάιος).

Για τη δύναμη, πάντως, της πληροφορίας σε εντελώς άλλο υπόστρωμα, ήδη από τον αρχαίο κόσμο, αρκεί να διαβάσουμε με προσοχή το άρθρο της Λέκτορος Καλλιόπης Παπακωνσταντίνου ('*Στήλαι ενθάδε τυπούνται και χαράσσονται*'-νομικές και κοινωνικές προεκτάσεις της διάδοσης της πληροφορίας μέσω της γραφής στο χτες) ειδικά εκεί που αναφέρεται στην ισχύ μιας συμφωνίας πχ μεταξύ συμμαχικών πόλεων: '...Η τήρηση των συμφωνηθέντων, η ίδια η ισχύς μιας συνθήκης συμμαχίας, συνδέεται με τη χάραξη της σχετικής επιγραφής. Η καθαίρεση της επιγραφής συνεπάγεται τη λύση της συμμαχίας...'. Και λίγο παρακάτω: '...στην αρχαία Αθήνα, η έγερση ενός ενδίκου βοηθήματος συνδεόταν με την καταγραφή του. Εάν η καταγραφή σβηνόταν, έπαυε να υπάρχει και το ένδικο βοήθημα...'. Έτσι, η ενσωμάτωση της πληροφορίας σε υλικό υπόστρωμα γινόταν τελικά, η ίδια η πληροφορία-χωρίς την ύλη, η πληροφορία 'εξαφανιζόταν', δεν είχε καμία σημασία, ακόμη κι όταν, όπως στην περίπτωση των συμφωνιών μεταξύ των συμμαχικών πόλεων, είναι σαφές ότι η συμφωνία είχε συντελεσθεί και υπήρχαν άμπολλες μαρτυρίες για αυτήν.

Η διάκριση μεταξύ της πληροφορίας και του υποστρώματός της κάνει την εμφάνισή της με πολλές διαφορετικές μορφές μέσα στον χρόνο. Για τη Διπλωματική, π.χ., και τα έγγραφα, ο Flicker διακρίνει τη νομική πράξη (*negotium*) από τη σύνταξη του εγγράφου (*beurkundung*) που εμπεριέχει τη νομική πράξη, διάκριση που όπως σημειώνει η Ζάχου, είναι ασφαλώς λεπτή. Για το δίκαιο της διανοητικής ιδιοκτησίας, η διάκριση μεταξύ της άυλης πληροφορίας (έργου/εφεύρεσης/εμπορικού σήματος) και του υποστρώματός της (ο,τιδήποτε την ενσωματώνει και επιτρέπει τη διάδοσή της) είναι όχι μόνο πολύ σαφέστερη, αλλά αποτελεί πυλώνα του συστήματος της προστασίας της. Βέβαια, η εξωτερίκευση της πληροφορίας-έργου ως προϋπόθεση προστασίας του έργου με δικαίωμα δημιουργού έχει άλλη ερμηνεία σε μερικά δίκαια: ο προφορικός λόγος για το αγγλοαμερικανικό δίκαιο σημαίνει αυτόματα και την πλήρωση της προϋπόθεσης του 'fixation' (βλ. ενδεικτικά τον αγγλικό νόμο Copyrights, Patents and Designs Act 1988, sec. 48¹) και άρα, προστασία (αναγνώριση ότι η πληροφορία δεν έμεινε στον εγκέφαλο του ομιλητή, αλλά 'βγήκε', έστω προφορικά στο κοινό). Αυτό όμως δεν ισχύει για άλλα δίκαια, που αποκαλούν 'μορφή' έργου (ως προϋπόθεση προστασίας του) μόνο την ενσωμάτωσή της πληροφορίας σε ένα υλικό αντικείμενο π.χ. ένα βιβλίο, από τον δημιουργό).

Η σημασία που δίνει κανείς στη διάκριση αυτή από ουσιαστικής πλευράς όμως διαφοροποιείται. Για τον Μοσχόπουλο, για παράδειγμα, ο οποίος αναφέρεται στην πληροφορία και τους διοικητικούς θεσμούς, είναι αλήθεια ότι '...όπως δεν μπορεί να υπάρξει νους χωρίς σώμα, έτσι δεν μπορεί να υπάρξει η έννοια της πληροφορίας χωρίς το υπόστρωμά της' (σημειώνει ότι για αυτόν ακριβώς τον λόγο, εξετάζει και τη μεταφορά του υποστρώματος της πληροφορίας). Πραγματικά, για τη διοικητική επιστήμη, η διοικητική πληροφορία που δεν έχει ενσωματωθεί σε έγγραφο στερείται οποιασδήποτε σημασίας. Δεν έχει κανένα ενδιαφέρον ούτε αναγνωρίζεται η ύπαρξή της. Πόσο όμως μακριά είναι αυτό από την ιατρική π.χ. πληροφορία, η οποία πρέπει νομικά να μεταδοθεί από τον ιατρό στον ασθενή, για την οποία συχνότατα δεν υπάρχει κανένα άλλο στοιχείο από τις προφορικές μαρτυρίες ιατρού και ασθενούς-κι όμως, πόσο σημαντική είναι αυτή η πληροφορία για το ιατρικό δίκαιο και για τα ανθρώπινα δικαιώματα.

Παραλληλίζοντας με την πνευματική ιδιοκτησία, η ιατρική πληροφορία εδώ, στην ενημέρωση των ασθενών, έχει πάντως ήδη αποκτήσει μια μορφή-την προφορική, κι έχει ξεφύγει από τον εγκέφαλο του αποστολέα της. Ο Gleick, πάντως, στο βιβλίο του έχει ένα ολόκληρο κεφάλαιο (το 13) με τίτλο 'η πληροφορία είναι φυσική', δηλαδή έχει, απαραίτητα φυσική υπόσταση-κάπου βρίσκεται ('...η πληροφορία δεν είναι

1. Βλ. Ενδεικτικά για το γερμανικό δίκαιο *Urheberrechtsgesetz* [Copyright Law] (Germany) § 2(1)1; Ulrich Loewenheim, '§ 2 Geschützte Werke' in Gerhard Schricker and Ulrich Loewenheim (eds), *Urheberrecht* (Verlag C H Beck, 4th ed, 2010) 93, 102 [20]. Για τη Γαλλία, βλ. *Code de la Propriété Intellectuelle* [Code of Intellectual Property] (France) art. L112-2.

απλώς μια αφηρημένη έννοια. Απαιτεί ένα φυσικό φορέα και αυτός ο φορέας είναι -κατά προσέγγιση- εντοπισμένος. Σε τελική ανάλυση, ήταν δουλειά της τηλεφωνικής εταιρείας Bell να μεταφέρει πληροφορία από ένα τηλέφωνο σε άλλο σε διαφορετικό τόπο...'). Το κεφάλαιο διαπραγματεύεται την πληροφορία κυρίως σε σχέση με την κβαντική φυσική. Οποσδήποτε μας βάζει σε γενικότερες σκέψεις.

Συγκεκριμένα: αν στη φυσική, μια θετική επιστήμη, δεν έχει διευκρινισθεί με ασφάλεια εάν η πληροφορία είναι ύλη ή ενέργεια (για να δανειστώ από τη σκέψη του Nohbert Wiener που υποστηρίζει πάντως ότι δεν είναι τίποτε από τα δύο), ή εάν μπορεί ή δεν μπορεί να απωλεσθεί μέσα στο σύμπαν (ο Gleick περιγράφει αναλυτικά τη διαφωνία αυτή μεταξύ του Χόκινγκ και του Πρέσκιλ, το στοίχημα μεταξύ τους που ο Χόκινγκ έχασε δηλώνοντας ότι η πληροφορία μένει αμετάκλητα στο Σύμπαν μας, πάντοτε διατηρείται) τότε οι απαιτήσεις που έχουμε από τις λεγόμενες θεωρητικές επιστήμες (που δεν έχουν στη διάθεσή τους την πιθανή αυταπάτη της επιστημονικής ακρίβειας του συμπεράσματος ενός πειράματος) για τη φύση της πληροφορίας δεν μπορεί παρά να είναι πολύ χαμηλότερες.

Η 'φιξαρισμένη' (fixed), πάντως, πληροφορία των εμπορικών σημάτων, ορατή επί των υλικών προϊόντων, υπήρξε σταθερή και, βέβαια, πολύτιμη ήδη από τον αρχαίο κόσμο. Στο άρθρο της Καθηγήτριας Αριστέας Σινανιώτη-Μαρούδη για την ιστορία των εμπορικών σημάτων βλέπουμε σε ένα τεμάχιο υφάσματος και μόνο να υπάρχουν '...τα εξής τέσσερα διαφορετικά σήματα: το σήμα του τεχνίτη που κατασκεύασε το ύφασμα, το σήμα του βαφέα που το έβαψε, το σήμα των εξεταστών που το είχαν εξετάσει στο εργαστήριο, από όπου και η ονομασία 'σήμα εργοστασίου', και τέλος, το σήμα του υφασματέμπορου...'. Στο ίδιο άρθρο βλέπουμε τον πρώτο νόμο στην Ελλάδα για τα σήματα, του 1893, να αναγνωρίζει ως νόμιμο σήμα '... παν σημείο χρήσιμον προς διάκρισιν των προϊόντων...', έτσι το σήμα μπορεί, αν ερμηνεύσουμε τη λέξη 'παν' ευρέως, να είναι ο,τιδήποτε-δηλαδή, ο,τιδήποτε μας δίδει εδώ διακριτική πληροφορία.

Παραπάνω από εκατό χρόνια μετά, ο νόμος 2239/1994 για τα εμπορικά σήματα αναγνώρισε και στην πράξη τη διεύρυνση της έννοιας του σήματος και ανέδειξε ως σήματα επιδεκτά κατάθεσης και τους ήχους, τις μουσικές φράσεις (ηχητικό σήμα), τα σήματα υπηρεσιών (όχι μόνο αγαθών), τα σχέδια, τα σχήματα των προϊόντων ή της συσκευασίας τους. Κάθε πληροφορία, με οποιαδήποτε μορφή, γίνεται σήμα, προστατευτέο κατά τον νόμο. Μάλιστα, όπως έχει δηλωθεί από τον Ruiz Jarabo Colomer, Advocate General, European Court of Justice στη Γνωμοδότησή του C-273-00 Ralf Sieckmann, το 2001, 'ένα σήμα είναι στην πραγματικότητα επικοινωνία' (με την έννοια της μετάδοσης πληροφορίας από ένα μέλος σε άλλο. Συνεπώς, κάθε πράξη επικοινωνίας απαιτεί έναν αποστολέα, ένα μήνυμα, ένα μέσο ή κανάλι για τη μετάδοσή του και έναν δέκτη ο οποίος μπορεί να αποκωδικοποιήσει το μήνυμα. Ο κώδικας με τον οποίο το μήνυμα μπορεί να εκφραστεί εξαρτάται από

τον τύπο του αποκωδικοποιητή που χρησιμοποιεί ο δέκτης για να το λάβει, να το καταλάβει και να το εσωτερικεύσει. Homo sapiens είναι λοιπόν ένας δέκτης με μια ευρεία ποικιλία αποκωδικοποιητών. Όλο το ανθρώπινο σώμα είναι ένας αισθητηριακός δέκτης, δηλαδή η αντίληψη των καταναλωτών για τα σήματα ποικίλλει ανάλογα με τις αισθήσεις που διαθέτουν... '.

Ποιος θα πίστευε ότι το παραπάνω κείμενο προέρχεται όχι από ένα βιβλίο σαν του Gleick, αλλά από μια δικαστική γνωμοδότηση για το εμπορικό σήμα, το σήμα ως πληροφορία, ως επικοινωνία, από το European Court of Justice, μια γνωμοδότηση τελικά για ένα θέμα αθέμιτου ανταγωνισμού εμπορικών προϊόντων; Ένα άρωμα, άλλωστε είναι επίσης φορέας πληροφορίας, όπως είναι όλα τα σήματα (βλ. Maniatis, 'Scents as Trademarks: Propertisation of Scents and Olfactory Property'²). (Τη σχηματική αναπαράσταση της ιδέας του Colomer, πάντως, για τον δέκτη/μήνυμα/αποκωδικοποίηση, βλέπουμε ανάγλυφα στο άρθρο των Αρακά/Κούτρα/Ηλιάδη). Παράλληλα, όπως σημειώνει ο Τάτσης στο δικό του άρθρο, '...το (ίδιο το) δίκαιο είναι ένα αυτοαναφορικό, κοινωνικό σύστημα επικοινωνίας...ο κώδικας του δικαίου είναι η διάκριση μεταξύ νόμιμου και παράνομου...τα στοιχεία του νομικού συστήματος είναι επιμέρους επικοινωνιακά ενεργήματα...η δικαιοκή πληροφορία δημιουργείται με τη μορφή επικοινωνιακών ενεργημάτων εντός του δικαίου, τα οποία προϋποθέτουν περιβαλλοντολογικά ερεθίσματα και συνδέονται με προϋφιστάμενα νομικά επικοινωνιακά ενεργήματα...'. (Αυτά τα περιβαλλοντολογικά ερεθίσματα αποκαλεί πολύ εύστοχα ο Τάτσης παρακάτω ως απροσδιόριστο 'θόρυβο'). Με απλά λόγια: το ίδιο το δίκαιο είναι επικοινωνία, το ίδιο το δίκαιο είναι πληροφορία-το δίκαιο δεν ρυθμίζει, απλά, την επικοινωνία-δεν ρυθμίζει, απλά, την πληροφορία.

Με βάση αυτή τη γενική ιδέα για την πληροφορία, τις παραπάνω πέντε 'θέσεις', 'σημεία', όχι μόνο ως σημείο εκκίνησης της συζήτησης, αλλά και ως κάτι που πρέπει να αποδειχθεί, σχεδιάστηκε το συνέδριο 'Ιστορία της Πληροφορίας'. Ήδη είχε δοθεί στο διεθνές συνέδριο International Conference on Information Law and Ethics την ευρύτητα αυτή στις θεματικές του, εκεί συνδεδεμένες πάντως με το δίκαιο και τη δεοντολογία της πληροφορίας, και φτάνοντας μέχρι την ψυχολογία σε σχέση με την πληροφορία, αλλά και τη φιλοσοφία της πληροφορίας. Στο 'call for papers' αναφέρεται ότι δεχόμαστε να δούμε και προτάσεις εκτός των συγκεκριμένων θεματικών, ούτως ή άλλως. Η επιμονή πάντως στη θέαση της πληροφορίας ως όχι απαραίτητως αγκιστρωμένη σε καμία τεχνολογία ήταν και είναι σταθερή για το ICIL, όπως και για το συνέδριο 'Ιστορία της Πληροφορίας'.

Το δίκαιο της πληροφορίας, άλλωστε, αναπτύχθηκε τις τελευταίες δεκαετίες με εκκίνηση τη σύνδεση της πληροφορίας με την τεχνολογία, όπως οι ηλεκτρονικοί

2. *Law and The Senses* (Sensational Jurisprudence), επιμέλεια: L. Bently & L. Flynn, Pluto Press, London-Chicago, 1996, σσ. 217 με 235).

υπολογιστές, έτσι ώστε να θεωρείται για μερικούς συνώνυμο με το 'δίκαιο των νέων τεχνολογιών', το 'δίκαιο της πληροφορικής' κ.λπ. Είναι σαφές, βέβαια, όπως περιγράφει ο Carurro, η αρχική διαφοροποίηση στη Γερμανία μεταξύ του 'Informationsrecht' και του 'Rechtsinformatik' (δίκαιο της πληροφορίας-νομική πληροφορική). Το άρθρο του Γιώργου Γιαννόπουλου, Επίκουρου Καθηγητή Νομικής Πληροφορικής στη Νομική Σχολή Αθηνών, για την ιστορία των βάσεων νομικών δεδομένων είναι ένα από παράδειγμα μιας μικρής μελέτης της νομικής πληροφορικής (η μεγάλη σημασία της οποίας αντανακλάται, μερικά βέβαια, στο συμπέρασμα του άρθρου, '...αν...το έργο της κωδικοποίησης και της παρουσίασης της ισχύουσας νομοθεσίας...ανατίθεται κατά παραχώρηση σε ιδιωτικούς φορείς, θα πρέπει να επιδιώκονται τα ίδια εκέγγυα ποιότητας (με εκείνα που θα εξασφάλιζε ο κρατικός φορέας), αφού δεν πρόκειται για απλή τεχνική αναγκαιότητα, ούτε για απλή 'εξυπηρέτηση' του νομικού κόσμου, αλλά για την εξασφάλιση της γνώσης (και της ερμηνείας) του ισχύοντος δικαίου...').

Έχει γίνει πάντως αντιληπτό, νομίζω, σχετικά σύντομα, ότι ακόμη και οι επιγραφές των αρχαίων Ελλήνων όπου βρίσκουμε χαραγμένους τους νόμους αποτέλεσαν μια από τις αρχικές τεχνολογίες της πληροφορίας. Οι βάσεις νομικών δεδομένων που περιγράφει ο Γιαννόπουλος είναι οι σύγχρονοι απόγονοί τους. Αλλά παλιά τεχνολογία της πληροφορίας ήσαν και τα τύμπανα που μιλούν, που αναφέρει ο Gleick. Ο Καθηγητής Θεόδωρος Παππάς του TABM, άλλωστε, ήταν και ο πρώτος που μου επισήμανε πως η πώση της Τροίας, ως γεγονός, μεταδόθηκε στην Ελλάδα με βάση τις φωτιές στις κορυφές των βουνών, όπως περιγράφει ο Αισχύλος στην τραγωδία Αγαμέμνων. Αν και ο αγαπτός συνάδελφος δεν κατάφερε να ανοίξει το συνέδριο, όπως του ζήτησα, με αυτό ακριβώς το θέμα, μπορεί να δει κανείς, όπως διαπίστωσα μετά τη συζήτησή μου με τον κ. Παππά, και πάλι στο βιβλίο του Gleick (σελ. 29-30) μια ακριβή περιγραφή της μετάδοσης του μηνύματος με τις φωτιές όπως την μεταφέρει η Κλυταιμνήστρα στον Χορό, στον Αγαμέμνονα (ο Gleick παραπέμπει και στον Γερμανό ιστορικό Hennig ο οποίος επιβεβαίωσε ότι η περιγραφή της Κλυταιμνήστρας μπορούσε πράγματι να είχε συμβεί, από τεχνικής πλευράς: '...η αλυσίδα από πυρές ήταν εφικτή...').

Μια παράλληλη τεχνολογία της πληροφορίας για τον αρχαίο κόσμο υπήρξε η σκυτάλη: όπως μας περιγράφει σε λεπτομέρεια ο Άγγελος Κιαγιάς, με την Έρη Δημητριάδη και τον Αλέξανδρο Πετειναρέλη, η σκυτάλη περιέχει το μήνυμα (την πληροφορία) κρυπτογραφημένο με αριστοτεχνική πονηριά, ενώ 'η σκυτάλη είναι τελικά και ταυτόσημη με το μήνυμα που περιέχει'. Αλλά και στον ρωμαϊκό κόσμο, από το άρθρο της Μυρτούς Μαλούτα μαθαίνουμε ότι για να μπορεί ο Αύγουστος να λαμβάνει νέα γρήγορα και αποτελεσματικά από τις επαρχίες του, είχε τοποθετήσει σταθμούς σε κομβικά σημεία του εκτενούς δικτύου της αυτοκρατορίας '...με άνδρες που βρίσκονταν σε ετοιμότητα να μεταφέρουν αλληλογραφία και ειδήσεις από κάθε περιοχή προς τον αυτοκράτορα, καθώς και απαντήσεις του προς τους

υπηκόους του...'. Έτσι, αντί για τύμπανα, φωτιές ή σκυτάλες, οι ίδιοι οι άνθρωποι χρησιμοποιούνταν ως αγγελιοφόροι μετάδοσης των μηνυμάτων από και προς τον αυτοκράτορα 'μέσο' που ασφαλώς υπήρξε και ο αρχαιότερος τρόπος επικοινωνίας, με αρχαιότερη ίσως 'τεχνολογία' της πληροφορίας, την ανθρώπινη φωνή-ή πιο απλά, την κίνηση.

Ο Capurro, περιγράφοντας το πεδίο της δεοντολογίας της πληροφορίας στην ιστοσελίδα του International Center for Information Ethics ξεκινά την ιστορία του πεδίου αυτού (για τον δυτικό βέβαια πολιτισμό) με την αρχαία Ελλάδα και την παρρησία της, την ελευθερία του λόγου στην αρχαία ελληνική Αγορά (<http://icie.zkm.de/research>). (Για μια Ελληνίδα ερευνήτρια, η αναδρομή της έρευνας από τους ξένους συναδέλφους της ιστορίας της πληροφορίας κατά τρόπον ώστε να 'πέφτει', άμεσα, απλά και αναντίρρητα, 'πάνω' στην αρχαία Ελλάδα, είναι φυσικά τιμητική). Ο Capurro σημειώνει επίσης ότι η πληροφορία σημαίνει μια μορφή/ιδέα (form/morphe/idea) που 'γεμίζει' (informs) την ύλη- '...εκείνο που 'πατεντάρει' δεν είναι η ιδέα, αλλά η ιδέα που τίθεται σε μια πολύ συγκεκριμένη ύλη η οποία κάνει φανερό (patent=patere=φανερώνω) αυτό που η καθαρή ιδέα έχει σκοπό να σημαίνει μέσα στον αισθητό κόσμο...'³.

Η δήθεν απολύτως απαραίτητη για μερικούς σύνδεση της πληροφορίας με την εξελισσόμενη τεχνολογία, η οποία προκάλεσε την κατ' εμέ (και άλλους) πλάνη για την ίδια τη φύση της, αλλά και τη ρύθμισή της, παραγνωρίζει το ότι για το δίκαιο, όπως σημειώνει ο Τάττης, '...αυτό που ενδιαφέρει είναι ότι η τεχνολογική εξέλιξη συνιστά ένα παράδειγμα ριζικής αύξησης της πολυπλοκότητας του περιβάλλοντος του δικαίου, η οποία έχει σημαντικές συνέπειες, γιατί το δίκαιο καλείται να επανοργανώσει τη σχέση του με το περιβάλλον...'. Όντως, η τεχνολογική εξέλιξη, η πληροφορική επανάσταση εάν θέλετε, εδώ δεν είναι για το δίκαιο παρά μια πρόσκληση αναγκαίας επανοργάνωσης της σχέσης του με το εξωτερικό περιβάλλον, ένα περιβάλλον πλέον πολύ περισσότερο, αλλά και διαφορετικά, σε σχέση με το παρελθόν, τεχνολογικό-αλλά τίποτε περαιτέρω από αυτό: δεν αλλάζει, βέβαια, την ουσία της δομής του ή της λειτουργίας του, ή, ασφαλώς, τις αξίες που καλείται αυτό να προστατεύσει.

Έτσι, επανερχόμενος κανείς στην πνευματική ιδιοκτησία και τη σχέση της με την τεχνολογία, μπορεί να θεωρήσει τη θέση της Αρχοντούλας Καψή στο άρθρο της ότι '...η ιστορία απέδειξε μέχρι σήμερα ότι το δίκαιο της πνευματικής ιδιοκτησίας όχι μόνο εξαρτάται από την εξέλιξη της τεχνολογίας, όχι απλά βασίζεται σε αυτό, αλλά και διαμορφώνεται με βάση αυτό, σε μια συνεχή προσπάθεια να προλάβει τις νέες μορφές προσβολών που εμφανίζονται ολοένα και συχνότερα στο ψηφιακό περιβάλλον...' ως θέση που συμμερίζονται πολλοί σπουδαίοι ερευνητές, αλλά που δεν

3. Προσωπική επικοινωνία.

είναι απαραίτητα απόλυτη. Στην πραγματικότητα, η ουσία του δικαίου πνευματικής ιδιοκτησίας, οι αξίες που προστατεύει, τα δικαιώματα που στέργει να θωρακίσει, τα εκατέρωθεν αλληλοσυγκρουόμενα συμφέροντα που επιδιώκει να συγκεράσει, δεν έχουν αλλάξει σε τίποτε από τον 1709 του Νόμου της Βασίλισσας Άννας-για παράδειγμα, μας ενδιαφέρει καίρια η ποθητή εξισορρόπηση των συμφερόντων του κοινού, του δημιουργού και του εκδότη. Μπορεί να διαβάσει κανείς όλες τις αγορεύσεις των Λόρδων στις υποθέσεις *Millar v. Taylor*⁴ και *Donaldson v. Beckett*⁵ και χωρίς να αλλάξει ουσιαστικά τίποτε, να νομίσει ότι πρόκειται για σύγχρονες γνώμες στις αποφάσεις του Ανωτάτου Δικαστηρίου των ΗΠΑ σε υποθέσεις όπως η *Eldred v. Ashcroft*⁶ ή η *Feist Publications, Inc. v. Rural Telephone Service Co*⁷.

Είναι λοιπόν σημαντικό και δεν γίνεται να τονιστεί υπερβολικά ότι η σχέση της πληροφορίας με την εκάστοτε τεχνολογία που την αφορά, από πολλές πλευρές και σε σχέση με πολλές επιστήμες, φαίνεται πως έχει ιδιαίτερα υπερεκτιμηθεί. Πάλι σε σχέση με τις δυνατότητες και τη σημασία της τεχνολογίας της πληροφορίας, η Μυρτώ Μαλούτα παρατηρεί στο άρθρο της για την οργάνωση και διαχείριση της πληροφορίας στον ρωμαϊκό κόσμο: ‘...είναι εύκολο να θεωρήσουμε ότι η δυνατότητα δημιουργίας σύνθετων συστημάτων οργάνωσης και διαχείρισης της πληροφορίας, στα οποία βασίζεται η αποτελεσματική διοίκηση, εξαρτάται από την ύπαρξη τεχνολογικών μέσων που να τα υποστηρίζουν. Η περίπτωση της ρωμαϊκής διοίκησης δείχνει ότι η διαδικασία αυτή εξαρτάται κυρίως από την πολιτική βούληση ενός ηγεμονικού συστήματος...’. Έτσι, η βούληση των κυβερνώντων να οργανώσουν και να δημιουργήσουν, ασφαλώς ξεπερνά σε σημασία κάθε τεχνολογία οργάνωσης της πληροφορίας.

Η τεχνολογία της πληροφορίας που μας έχει δώσει θαύματα όπως το διαδίκτυο, μας έχει επίσης αποτελεσματικά πλημμυρίσει με πληροφορία, μας έχει ‘πνίξει’ ο χείμαρρος του Gleick του καταιγισμού πληροφοριών, του ‘information overload’, ενός χείμαρρου που πρέπει, με κάποιον τρόπο, αλλά περισσότερο γρηγορότερα παρά αργότερα, να μη μας κατατροπώσει. Ένα μικρό παράδειγμα αποτυχίας του θαύματος της τεχνολογίας της πληροφορίας αναφέρουν οι Καλέμης/Κωσταρέλου/Γκάτσου/Τεωργοπούλου στο άρθρο τους για τον οπτικό εγγραμματοισμό: ‘...χαρακτηριστικές περιπτώσεις αναφέρουν οι Anderson και Anderson, 1998, όπου έχει δημιουργηθεί μια ουρά από φοιτητές που περιμένουν να χρησιμοποιήσουν μια βάση δεδομένων online ενώ ακριβώς δίπλα τους βρίσκεται το ίδιο υλικό σε έντυπη μορφή...’. Οι ίδιοι ερευνητές σημειώνουν ότι οι νέοι φαίνεται να δυσκολεύο-

4. (1769) 4 Burr. 2303, 98 ER 201.

5. (1774) 2 Brown's Parl. Cases 129, 1 Eng. Rep. 837; 4 Burr. 2408, 98 Eng. Rep. 257.

6. 537 U.S. 186 (2003) 239 F.3d 372, affirmed.

7. 499 U.S. 340 (1991).

νται να διακρίνουν τις διαφορές αξιοπιστίας ανάμεσα σε πηγές που ‘δημοσιεύονται’ στο διαδίκτυο και στις παραδοσιακές έντυπες πηγές...το κριτήριο επιτυχίας συχνά αφορά το πόσες πληροφορίες βρίσκεις και όχι εάν αυτές είναι κατάλληλες ή αξιόπιστες...’. Αλλά και η Δάφνη Κυριάκη-Μάνεση συμπληρώνει εδώ, ειδικά για τη μηχανή αναζήτησης Google, σήμα κατατεθέν ασφαλώς της τεχνολογίας της πληροφορίας, ότι διαπιστώνεται πως η ανάκτηση έγκυρης πληροφορίας από τη Google είναι πολύ απλά, αμφίβολη. Έτσι έχουμε τον εξής συνδυασμό: οι νέοι ενδιαφέρονται περισσότερο να βρίσκουν πολλές πληροφορίες από το να βρίσκουν αξιόπιστες πληροφορίες στο διαδίκτυο, ενώ και το ίδιο το διαδίκτυο, ‘απαντώντας’ κατά κάποιον τρόπο σε αυτό που επιθυμούν οι νέοι, και γιατί όχι και οι μεγαλύτεροι, περιέχει την πληροφορία σε ικανοποιητική ποσότητα (Κυριάκη-Μάνεση), αλλά όχι σε εγκυρότητα.

Δεν είχαν, ούτε έχουν βέβαια όλοι τις ίδιες ιδέες με μένα για το θέμα, ασφαλώς. Είναι ενδεικτικό, για παράδειγμα, όπως αναφέρει ο Luciano Floridi στο βιβλίο του ‘The Cambridge Handbook of Information and Computer Ethics’, πως ο όρος ‘δεοντολογία της πληροφορίας’ έχει φτάσει να σημαίνει διαφορετικά πράγματα στους ερευνητές που εργάζονται σε μια σειρά διαφορετικών πεδίων, όπως ‘...computer ethics, business ethics, computer science, the philosophy of information, social epistemology and library and information science...’, και συμπληρώνει πως ‘... αυτό δεν είναι περίεργο...’ (σελ. 77). Ο Terry Bynum, διάσημος πρωτοπόρος στον χώρο της δεοντολογίας σε σχέση με τους υπολογιστές, στο άρθρο του για τη δεοντολογία της πληροφορίας για την Stanford Encyclopedia συνέδεε αρχικά τη δεοντολογία της πληροφορίας με την ηθική των επαγγελματιών της πληροφορικής (μετά από παρατήρηση, πάντως, του Capurro ότι αυτή είναι μια πολύ στενή άποψη, διαφοροποίησε το κείμενό του)⁸.

4. Τελικές σκέψεις

Ο Ομότιμος Καθηγητής και Αντεπιστέλλον Μέλος της Ακαδημίας Αθηνών Λάμπρος Κοτσιρής (που μας έκανε για πολλοστή φορά τη μεγάλη τιμή να προεδρεύσει σε μια από τις συνεδρίες μας) τόνισε εξ αρχής ότι το συνέδριο θα έχει νόημα μόνον εφόσον κάποιος θα μπορέσει μελετώντας και συνδυάζοντας το υλικό του να εξαγάγει κάποια γενικά συμπεράσματα για την πληροφορία, το παρελθόν της και το μέλλον της. Δεν θα μπορούσε να συμφωνήσω περισσότερο. Αυτό όμως μπορεί να επιχειρηθεί μόνον όταν κάποιος έχει τις εισηγήσεις στα χέρια του και τις διαβάσει σε βάθος, με άξονα αυτή την επιθυμία εξαγωγής γενικής φύσης συμπερασμάτων. Με τον στόχο αυτόν, δημοσιεύουμε σήμερα τον τόμο των πρακτικών, που φιλοξενεί 45 εισηγήσεις αρκετές νομίζω για να ξεκινήσει μια συζήτηση προς στήριξη ή και απόρριψη, βέβαια, των παραδοχών που ανέφερα παραπάνω.

8. Προσωπική επικοινωνία.

Μιλώντας για ένα από τα πολύ αγαπημένα μου θέματα στο συνέδριο, για την ιστορία των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας, προσπάθησα δίνοντας το καλό παράδειγμα βέβαια, να βρω κάποια κοινά χαρακτηριστικά της ιστορίας αυτής. Έτσι, μίλησα για τη διαρκή επέκταση της δέσμευσης με νόμους και κατόπιν κυρίως με διεθνείς Συνθήκες και παρόμοια νομοθετικά κείμενα, της πληροφορίας ως έργο και του αντίστοιχου περιορισμού του δημόσιου κτήματος, σημειώνοντας και τις αντίθετες κινήσεις του παρόντος βέβαια. Άλλο σταθερό σημείο της ιστορία των δικαιωμάτων αυτών είναι, νομίζω, η συνεχής διαφοροποίηση των απόψεων, όπως αποδεικνύεται άλλωστε και στις δικαστικές αποφάσεις μέσα στον χρόνο, και για τη νομική φύση της δέσμευσης της πληροφορίας εδώ, αλλά και για τα θεμιτά όριά της.

Απομακρυνόμενος κανείς λίγο πιο πέρα από την πνευματική ιδιοκτησία, δεν μπορεί παρά να διακρίνει τις ίδιες τάσεις όσον αφορά τη δέσμευση της πληροφορίας στις εφευρέσεις και τα σήματα. Το άρθρο της Καθηγήτριας Αριστέας Σινανιώτη-Μαρούδη για την εξέλιξη της νομικής προστασίας του εμπορικού σήματος, αν και δεν γράφτηκε έχοντας υπόψη τις παραπάνω σκέψεις περί ιστορίας κ.λπ., συντηίνει στα ίδια συμπεράσματα: η προστασία του σήματος μέσα στην ιστορία, όταν άλλαζε, πάντοτε μέχρι σήμερα γινόταν ευρύτερη και ισχυρότερη, ποτέ το αντίθετο ('... Αναμφίβολα, διαφαίνεται η σταδιακή τάση διεύρυνσης του προστατευτικού βεληνεκού του σημαντικότητας αυτού άυλου αγαθού...').

Η διεύρυνση όμως αυτή πουθενά, νομίζω, δεν είναι πιο εύγλωττη και πικρή από το δίκαιο των ευρεσιτεχνιών: στην ομιλία του Λέανδρου Λεφάκη, Επίκουρου Καθηγητή, αναδείχθηκε αυτό το συμπέρασμα πολύ εκφραστικά, καθώς μας περιέγραψε πως από τη δέσμευση της πληροφορίας στις ευρεσιτεχνίες γενικά φτάσαμε στις ευρεσιτεχνίες ζωής, και πως από την προστασία βακτηρίων 'κατασκευασμένων' στο μικροβιολογικό εργαστήριο ως βιοτεχνολογικές εφευρέσεις φτάσαμε στα κουνέλια και σε άλλα ζώα-όχι βέβαια, χωρίς σοβαρότατες αντιπαραθέσεις. Πάντως, δικαιώματα σε έργα, σε σήματα και σε εφευρέσεις μέσα στον χρόνο συνεχώς ενισχύθηκαν νομικά. Από αυτό μπορεί κανείς ασφαλώς να προχωρήσει και σε άλλες σκέψεις, όχι μόνο σχετικά με το δίκαιο, αλλά την εξέλιξη της κοινωνίας, της τεχνολογίας και βέβαια, του πολιτικοοικονομικού συστήματος.

Οι άνθρωποι πολύ απλά, από πάντα, κατέγραφαν τα πάντα: επιχειρούσαν να ελέγξουν, επίσης, την αυθεντικότητα των εγγράφων με κάθε δυνατό τρόπο-ο Bohmer συνέκρινε τα στοιχεία χρονολόγησης ενός διπλώματος με τα στοιχεία πορείας του ηγεμόνα που εφέρετο να χορηγεί το δίπλωμα (Ζάχου, Μακρής).

Ευχαριστίες

Για τη διοργάνωση του συνεδρίου θερμές ευχαριστίες οφείλονται στη Νομική Βιβλιοθήκη και ειδικότερα, στην εκδότρια κ. Λίλα Καρατζά και στο Τμήμα Αρχαιονομίας, Βιβλιοθηκονομίας και Μουσειολογίας της Σχολής Επιστημών της Πληροφο-

ρίας και Πληροφορικής του Ιονίου Πανεπιστημίου για την έγκρισή του συνεδρίου και τη χρηματοδότησή του.

Ευχαριστώ από καρδιάς τα μέλη της ερευνητικής ομάδας με τίτλο *‘Πληροφορία: Ιστορία, Ρύθμιση, Πολιτισμός’* Νίκο Κούτρα, Νατάσα Μιχαηλάκη, Ιωάννα Τσουκαλά, Βικελμίνα Ζάκου, Ελένη Βουλιγέα και Μαρία Σπαρά, μέλη και της οργανωτικής επιτροπής του συνεδρίου, με τα οποία ξεκινήσαμε στην Κέρκυρα, μπροστά στο γνωστό μας, πλέον, παράθυρο του καφέ Downtown, το ταξίδι του σχεδιασμού και της διοργάνωσης του συνεδρίου αυτού, αναγράφοντας στον πρώτο κατάλογό μας τρεις μόνο επιβεβαιωμένους ομιλητές (για να φτάσουμε τους 46, οπότε αναγκαστικά βάλουμε όριο για λόγους χρόνου στο συνέδριο!).

Ευχαριστώ τον συνεπιμελητή του τόμου και ομιλητή στο συνέδριο, Λέκτορα του Ιονίου Πανεπιστημίου, Ανδρέα Γιαννακούλο.

Ευχαριστώ τους προέδρους των συνεδριών για τον χρόνο και τη σημαίνουσα συμβολή τους (τον Ομότιμο Καθηγητή Λάμπρο Κοτσιρή, την Επίκουρη Καθηγήτρια Σελήνη Ψωμά, τον Ομότιμο Καθηγητή Γεώργιο Μπώκο, την Καθηγήτρια Σοφία Δημελή, τον Καθηγητή Βασίλη Χρυσικόπουλο, τον Καθηγητή Δημήτρη Γκρίτζαλη, την Καθηγήτρια Διονυσία Καλλινίκου) καθώς επίσης και όλους τους ομιλητές που συνέβαλαν τα μέγιστα στους σκοπούς του συνεδρίου.

Για την πολύτιμη βοήθεια της στην κατασκευή και διαρκή ενημέρωση της ιστοσελίδας του συνεδρίου ευχαριστώ θερμά τη Ρουμπίνη Οικονομίδου, MSc. Χωρίς τη βοήθεια αυτή είναι βέβαιο ότι δεν θα πετυχαίναμε τίποτε.

Ευχαριστώ θερμότατα τον Ανδρέα Μενούνο, υπεύθυνο παραγωγής της Νομικής Βιβλιοθήκης για όλα.

Ευχαριστώ τους εγγεγραμμένους και συμμετέχοντες στο συνέδριο για τη ζωντανή τους παρουσία και τη στήριξή τους.

Τέλος, ευχαριστώ τον Επίκουρο Καθηγητή του TABM Διονύση Μοσχόπουλο, ο οποίος αν και δεν ήταν ομιλητής στο συνέδριο, μου έδωσε το άρθρο του για να συμπληρώσουμε τον τόμο μας, καθώς επίσης και τη Λέκτορα Καλλιόπη Παπακωνσταντίνου για το δικό της άρθρο που μας το παραχώρησε για αναδημοσίευση από τον τόμο των πρακτικών του συνεδρίου *‘Νομικές και Κοινωνικές Προεκτάσεις του διαδικτύου’* (Θεσσαλονίκη, 7-8.6.2013, επιμέλεια Ιωάννη Ιγγλεζάκη). Αναδημοσιεύεται εδώ κι ένα δικό μου άρθρο για τη σχέση αγάπης-μίσους μεταξύ του δικαίου και της πληροφορίας, επίσης για λόγους πληρότητας του τόμου αυτού.

Η δική μου συμβολή στο έργο αφιερώνεται στα παιδιά μου, Ανδρέα και Μαριάννα.

Μαρία Κανελλοπούλου-Μπότη,
Συντονίστρια - Κύρια επιμελήτρια του τόμου

